

EKO-KULTURNI TURIZAM I NJEGOV DOPRINOS ODRŽIVOSTI NASLEĐA*

Original Scientific Article

dr Milica KOČOVIĆ DE SANTO
Institut ekonomskih nauka,
Beograd

Eko-kulturni turizam kao fenomen u istraživanju javio se kao logičan međusektorski, međuresorni, interdisciplinarni inicijator i stega, koji može osigurati održivi razvoj i održivost zaštićenih područja, uz optimalno upravljanje prirodnim i kulturnim resursima. U pretpostavljenim specifičnim prostornim granicama zaštićenih područja postoje zajednička dobra - nasleđe, koje je neodvojivi dio zaštićenih područja (uključujući urbana i ruralna područja). U isto vreme, ova dobra su određena vremenskom i prostornom dimenzijom kroz interakciju čoveka i prirode, kao i kulturnih i prirodnih krajolika. Predmet rada je doprinos eko-kulturnog turizma održivom razvoju zaštićenih područja sa pripadajućim prirodnim i kulturnim nasleđem. Osnovni cilj istraživanja je da se na osnovu izučavanja i uporedne analize svih relevantnih teorija, koje spajaju alternativne oblike turizma u eko-kulturni turizam, izvrši ispitivanje i projekcija mogućnosti razvoja ove specifične vrste turizma i njenog doprinosa održivom razvoju zaštićenih područja i pripadajućeg nasleđa.

Ključne reči: Eko-kulturni turizam, zaštićena područja, održivi razvoj, održivost, kulturno nasleđe, prirodno nasleđe, vrednost nasleđa, kulturni pejzaži, participativno upravljanje, alternativni oblici turizma, eko-kulturne rute

* Ovaj rad je deo doktorske disertacije „Doprinos eko-kulturnog turizma održivom razvoju zaštićenih područja sa pripadajućim prirodnim i kulturnim nasleđem” odbranjene 2017. godine na Fakultetu dramskih umetnosti Univerziteta umetnosti u Beogradu, 144-164.

1. UVOD: ALTERNATIVNI OBLICI TURIZMA KAO ODRŽIVA REŠENJA

*I*STORIJSKI POSMATRANO, PROMENE KOJE SU se u svetu desile krajem 19. i početkom 20. veka, a odnose se na ubrzani razvoj tehnologije, komunikacionih sistema i transporta, dovele su do progresivnog ekonomskog razvoja, stvaranja novih i evolucije postojećih (pobočnih) resora u većini zemalja. Smatra se da resor/industrija turizma nakon drugog svetskog rata, počinje da poprima dramatične razmere rasta, a sa njim i sve prateće industrije (infrastruktura, putevi transport, i privreda uopšte). Prema WTO izveštaju (WTO, 2000), od 1950. godine do 2000. godine, zabeležen je rast od početnih svega 25 miliona međunarodnih dolazaka na 664 miliona. Ova statistika posmatrano u vremenskom periodu od pedeset godina ukazuje na prosečnu godišnju stopu rasta od 7 odsto. Turizam u posmatranom periodu počinje da odlikuje sve veća geografska rasprostranjenost. Na početku posmatranog perioda u 1950. godini, samo 15 zemalja je generisalo 100 odsto međunarodnih dolazaka (pomenutih 25 miliona), dok je u 1999. godini više od 70 zemalja generisalo više od milion međunarodnih dolazaka turista. Posmatrano prema kontinentima, Evropa je generisala do 2000. godine 15% ukupnog svetskog turističkog tržišta, po međunarodnim dolascima, a odmah za njom Amerika. Razlozi za putovanja u posmatranom periodu uglavnom se odnose na rekreaciju i odmor i čine 62 odsto, poslovna putovanja čini 18 odsto, dok preostalih 20 odsto, predstavlja „druge pobude“: (odnosno posete prijateljima i rođacima, putovanja u verske svrhe / hodočašća, za lečenje i druga, koja mogu da se uvrste u alternativne oblike turističkog kretanja). Udeo ove kategorije „ostale svrhe/druge pobude“, u poslednjoj dekadi posmatranog perioda imao je trend rasta, na račun kategorije „razonoda i odmor“, koja je doživela pad, što ukazuje na diversifikaciju turističkog tržišta i stvaranje tržišnih segmenata, odnosno alternativnih oblika turizma (odnosno turizma specifičnih interesa). U posmatranom periodu brojne zemlje postaju sve uspešnije u privlačenju turista, ulaganjem napora u formiranje strategija i novih turističkih proizvoda, jer turizam predstavlja sve veću podlogu za izvor bogatstva.

Svetska turistička organizacija (WTO) procenjuje da kulturni turizam čini 37% svih turističkih putovanja (McKercher, 2002a, Issac 2008). Tržište kulturnog turizma prema (TravelIndustryStatistics) je poraslo za 10% od 1996. do 2000. godine i čini 14% svih turističkih aktivnosti u Sjedinjenim Američkim Državama u

tom periodu (Advisory Council on Historic Preservation, 2002), a 81% odraslih ljudi u SAD, koji su putovali u poslednjih godinu dana (118 miliona) se smatraju istorijsko/kulturnim putnicima (Issac 2008).

Masovni razvoj turizma doveo je do velikih pozitivnih, ali i negativnih uticaja na okolinu, iako je njegov progresivni rast vodio privrednom razvoju, obezbeđujući ekonomski rast. Zbog čestog ugrožavanja elemenata drugih stubova održivog razvoja, sve više na značaju dobijaju rešenja koja se usaglašeno i posvećeno bave održivim razvojem. Alternativni oblici turizma javljaju se kao pokušaj rešavanja gorućih izazova, koji su se otvorili sa masovnim razvojem turizma. Naime, neuspeh u ostvarenju mnogih razvojnih programa, koji su nakon II svetskog rata uspostavljeni u zemljama Trećeg sveta doveo je do pokušaja njihovog redefinisanja u okvirima teorija antropologije počev od 70-ih godina XX veka. Zahvaljujući intenzivnom razvoju turizam postaje važan predmet antropoloških istraživanja, najpre u pogledu njegovog društveno-kulturnog uticaja na zemlje u razvoju, a zatim kulturne adaptacije, zaštite životne sredine i održivog razvoja tih zemalja (Gang, 2011). Prepoznajući negativne konsekvence masovnog turizma (u vidu novih društvenih problema (Petman, 1997), narušavanja ekološke ravnoteže (Honey, 1999), odliva profita u ekonomski razvijene zemlje (Crick, 1989) i izumiranja tradicionalnih kultura (Erisman, 1983), nameće se ideja o ekoturizmu i kulturnom turizmu, odnosno njihovoj simbiozi, kao odgovarajućim alternativama u funkciji održivog razvoja u zemljama «Trećeg sveta», odnosno zemljama u razvoju.

Prema tome, alternativni oblici turizma predstavljaju turističke segmente, tržišno posmatrano, i pokušaj rešenja za negativne uticaje i narušene stubove održivog razvoja, do kojih je masovni turizam doveo.

Kako Ričards navodi, razvoj turizma u poslednjih nekoliko decenija je pod velikim uticajem razvoja društva u celini (Richards, 2016). Industrijski bum u društvu je inicirao masovni turizam kao aktivnost slobodnog vremena, dok su globalizacija i post-moderno doba stvorili sve više podeljena individualistička i raznovrsna polja interesovanja, pa samim tim tržišta turizma novog doba (new age tourism- NAT). Ričards navodi još i da je stvaranje mreža u društvu dovelo do značajnih promena u turizmu (Richards, 2016). Mreže na strani ponude sve su učestalija pojava kroz razne oblika partnerstava. Povezivanje društva, podržano raznim savremenim tehnologijama i društvenim mrežama, čini sve manje rigidnim granice između rada i slobodnog vremena. Uz to daje potpuno novi način informisanja i istraživanja (virtuelnog) sveta. Promene inicirane masovnijim umrežavanjem društva, dovele su

do promena u lancu vrednosti u turističkoj delatnosti. U tom smislu, autor Ričards navodi da putovanje više ne zavisi od tradicionalne turističke infrastrukture stare ekonomije - avio sedišta, hotelskih kreveta i police agenta putovanja. Mi ulazimo u novu, fleksibilniju umreženu ekonomiju u kojoj informacione i komunikacione tehnologije, lokalna kultura, društvo, obrazovanje i dr. postaju deo lanca turističke vrednosti (Richards, 2016). To znači da su međusobne relacije između putovanja, drugih privrednih delatnosti i društva u celini postali toliko integrisani, da nas to dovodi do Ričardsove kategorije vrednosti mreža. Vrednost mreža podrazumeva veću horizontalnu povezanost u odnosu na lanac vrednosti.

Prema izveštaju OECD (2010), tekući rast turizma je uglavnom rezultat globalizacije, koja je pojačana većim brojem ključnih pokretača u međunarodnom turizmu: rast prihoda, nove i jeftinije transportne mogućnosti, intenzivnija upotreba informacione i komunikacione tehnologije.

Alternativni oblici turizma treba da obezbede više fer relaciju između resursa: ljudskih i nasleđa (prirodnog i kulturnog), imajući u vidu da su ove vrste resursa uglavnom komplementarne. Postoje najrazličitije klasifikacije alternativnih oblika turizma. Ove oblike karakteriše posebno tržište u odnosu na specifičnu ponudu, koja zavisi od specijalnih preferencija turista. Ono što je zajedničko za alternativne oblike turizma jeste da su vezani za posebna interesovanja. Ovakvi oblici turizma treba da obezbede slikovitiji i živopisniji utisak sa većom međusobnom relacijom turista/zajednice. Uglavnom su ovi oblici turizma u jakoj vezi sa: kulturom (nasleđe, istorija, gastronomija, vino, običaji, zanati, manifestacije), rekreacijom, prirodom, sportom i sl. Turista na taj način dobija širu sliku o kulturi, njenim materijalnim i nematerijalnim dobrima, tradicionalnim načinima života, koji su u nestajanju, kao i informacije o neposrednom okruženju i prirodnim dobrima. Tradicionalna znanja oživljavaju se sećanjima, koja određuju identitet mesta. Autentičnost u tradicionalnim stilovima gradnje, zanatima, delatnostima, starim načinima obrade zemlje i sl. upravo daje prostor za kreiranje alternativne turističke ponude, zasnovane na realnim estetskim i etičkim, prirodnim i kulturnim vrednostima. Definicije, koje se odnose na alternativne oblike turizma, kreću se od: „Istorijskog turizma” (Smith 1989), „Kulturnog turizma” (Davies, 1995; Richards 1996 Silberberg, 1995, Walle, 1998), „Etničkog turizma” (Smith 1989, King, 1994), i „turizma zasnovanog na nasleđu” (Ashworth, 1999; Light and Prentice 1994; Nyrianti 1996; Issac 2008). Nekada je moguće predele oživljavati kroz manifestacije, koje ponovo spajaju turisti i domaćine (male proizvođače ruketvorina i autentične kulture, npr. hrana koja

je karakteristična za određeni kraj). Manifestacije uključuju tradicionalne forme plesa i igre. Alternativni oblici turizma oslonjeni su, u kontekstu ponude, na istoriju i nematerijalno nasleđe drevnih civilizacija koje intrigiraju vanvremenski (Rim, Egipat, Grčka, Latinska Amerika, Azija i sl.). Često, kombinacija istorije, kulture i prirodnog okruženja sa lokalnim stanovništvom, predstavlja idealan teren za oblikovanje alternativnih oblika turizma. Nema jasnih odrednica ko će sve biti privučen ovakvim oblicima turizma (u ekonomskom smislu, preferiranju smeštaja, i dr.). Ono što je karakteristično za sve alternativne post-moderne turiste jeste da su radoznali, uglavnom većeg stepena obrazovanja, zainteresovani za različite kulture i otvoreni za učenje, a takođe vole sami da prave izbore o tome kako će provoditi svoje slobodno vreme. I upravo će od njihovih preferencija zavisiti da li će posetiti Las Vegas sa ciljem zabave, kockanja, sklapanja braka bez previše administracije ili neko zaštićeno područje sa ciljem uživanja u sportovima, pecanju, kulturi, tradiciji, prirodi ili Japan, Tajland, Indiju, Himalaje, Aljasku, Karibe, Kubu i dr. Svaki izbor, zavisice od potreba turiste i njegovih preferencija. A svaku destinaciju karakterisaće višeslojni set sastavljen od materijalnog i nematerijalnog nasleđa, kao i lokalne zajednice koja današnjim postojanjem, načinom života i identitetom odražava destinacijsku vrednost.

2. TEORIJE KOJE SU INICIRALE ALTERNATIVNE OBLIKE TURIZMA

Teorija zavisnosti pokazuje na koji način periferne zajednice i njihovi resursi mogu biti eksploatisani od strane internacionalnog kapitala, koji zahvaljujući procesima globalizacije, internacionalizacije i sve većeg značaja međunarodnog tržišta u velikoj meri utiče na nacionalni okvir i njemu pripadajuće regione i lokalne nivoe. Teorija modernizacije insistira da zapadna nauka i tehnologija mogu doprineti promociji društvenog i ekonomskog razvoja nerazvijenih i zemalja u razvoju, na način da adekvatne promotivne strategije, posredstvom savremenih medija, mogu određene destinacije učiniti vidljivijim, onako kako je strategijama zamišljeno. Populistički-inspirisane teorije daju prednost lokalnom znanju, praksi i programima koji su zasnovani na njima, a pomenuta znanja mogu biti predmet NAT (NewAgeTourism) turističkih paketa. Teorije antropologije kroz eko-kulturni turizam vide pomak prema održivom razvoju, pa održivosti kroz smanjenje siromaštva nerazvijenih i zemalja u razvoju. Teorija eksternalija ukazuje na eksterne

efekte turizma na turističke destinacije. Razvoj koncepta ekoturizma, u sklopu globalnog ekološkog pokreta, iniciran je ispoljavanjem negativnih efekata razvoja kroz zagađenja životne sredine krajem 70-ih godina XX veka.

Alternativni oblici turizma, usko su povezani sa karakteristikama «novih formi turizma», o kojima se dosta govorilo 70-ih i 80-ih godina XX veka. Nove forme turizma karakterisala je potreba za većim integrisanjem lokalnog stanovništva i aktivnostima manjeg obima. Smeštajni kapaciteti odnosili su se uglavnom na objekte autentične gradnje u okviru lokalnih zajednica i porodičnih gazdinstava, sa sve većim značajem integrisanja tradicionalnih znanja i uz paralelno obezbeđivanje ruralnog razvoja (Pearce 1992, 2007). Drenoi uvodi u značenje alternativnih formi turizma aspekt *smeštaja*, koji podrazumeva da alternativni turista smeštaj dobija direktno od vlasnika/ domaćina (Pearce 1992, 2007). Turizam zasnovan na zajednici (community based tourism), otvorio je mogućnost za bolje razumevanje relacije turista/domaćin. Holden alternativni turizam vidi kao proces, koji promovise oblik putovanja predstavnika različitih zajednica, nastojeći da postigne međusobnu solidarnost i jednakost među učesnicima (Holden 2000 Pearce 1992). Borgi (Pearce 1992, 2007) proširuje definiciju tako da ona, pored pretpostavke o međusobnoj uključenosti i razumevanju turista i zajednice, uključuje i meke elemente («softelements»), koji se odnose na neugrožavanje kulturnog identiteta regiona domaćina, uz težnju da se vodi računa o životnoj sredini na najbolji mogući način. «Soft turisti», ujedno preferiraju da koriste već izgrađene objekte kojima domaćin raspolaže, i opredeljuju se da ne koriste usluge, koje mogu da štete životnoj sredini. Hempton (Hampton, 2005) ukazuje na važne veze između tipa turističkih usluga i karaktera/stepena angažovanja lokalnog stanovništva. Alternativni oblici turizma (nasuprot masovnom) mogu biti realizovani u mnogo manjem obimu, koristeći lokalni kapital (ljudske resurse i nasleđe). Na taj način obezbeđuje se stvaranje mnogo većeg neto profita za lokalnu privredu, kao rezultat višestrukih efekata preliivanja. Takođe, kroz ovako ostvarene multiplikator efekte i manji broj turista, postavljaju se uslovi i za niže troškove lokalne zajednice (kroz smanjenu pretnju na lokalnom nivou kulturnom i prirodnom nasleđu, niži nivo zagađenja životne sredine, saobraćaj, buka i sl.).

Mnogi autori prave razliku u smislu pojedinih vrsta turizma (baštinski, hobi, ekološki, avanturistički, festivalski, sportski, seks, gastronomski i sl.), koje se tretiraju kao podvrste, odnosno još uže tržišne niše, što dovodi do toga da svaki od njih

destinacijom. Postoji veliki broj termina u vezi sa alternativnim turizmom koji su se javili kao rešenje za probleme nastale masovnim turizmom (ekonomska nejednakost, socijalna nepravda, ekološki problemi), a koji ugrožavaju održivi razvoj ali i širu paradigmu održivosti. Pomenuti alternativni vidovi turizma evoluiraju od kraja osamdesetih kao npr: zeleni (Dingle 1995), meki (Krippendorf 1991), odgovorni (Veler), niskog uticaja (Lillywhite 1991), endemični (Mill 1996), novi (videti: Poon 1989) turizam. Takođe postoje specifičnije određene forme alternativnog turizma, koje uključuju prirodu (Long 1991) i eko (Valentine 1992; videti: Shaw, Williams 2006).

Nabrojane teorije predstavljaju most koji spaja ekološki sa kulturnim turizmom u eko-kulturni turizam, oblik koji ispunjava sve elemente da postane pokretač održivog razvoja zaštićenih područja i održivosti uopšte.

Kao primarne destinacije - kako ekoturizma, tako i kulturnog turizma, javljaju se relativno nerazvijena, nepristupačna i siromašna ruralna područja. U takvim područjima prirodni i kulturni resursi, posmatrani sami po sebi, nisu dovoljni za obezbeđivanje održivog razvoja. Kulturni turizam i ekoturizam, tržišno gledano možemo posmatrati kao specifične tržišne segmente, uslovljene ponašanjem i motivacijom turista da poseti „nestandardna” mesta, sa ciljem jedinstvenog doživljaja autentičnih kulturnih i prirodnih potencijala. Za razliku od turizma, koji teži masovnosti, pomenuti oblici turizma se odnose na tržišno manje celine specifičnih doživljaja. Ono što karakteriše sve alternativne oblike turizma jeste da u vrednosnom smislu, kao podjednako važno, tretiraju i vrednuju pitanja u vezi sa: prirodom, okolinom, kulturom, ekologijom, turistima i zajednicom. Na proizvod eko-kulturnog turizma možemo gledati kao na interakciju između alternativnih turista i zajednice u lokalnim sredinama, koja treba da kreira obostrane vrednosti kroz deljenje iskustava, ne narušavajući pri tome stubove održivog razvoja i uvažavajući nasleđe. Iskustvo i sećanje na njega, u kombinaciji sa etičkim pristupima u pogledu na poštovnije zajedničkih prirodnih i kulturnih resursa, potrebno je da budu u fokusu kada se formuliše eko-kulturni proizvod.

3. EVOLUCIJA: EKOTURIZAM, KULTURNI TURIZAM, EKO-KULTURNI TURIZAM

Ekoturizam i kulturni turizam se u literaturi izučavaju kako sa aspekta tražnje (tj. karakteristika i motiva turista), tako i sa aspekta ponude (tj. uticaja turizma na okruženje- prostorno i lokalnu zajednicu) (Jones, 2005) .

Pojava termina ekoturizam vezuje se za sredinu '60-tih godina XX veka, kada ga Hecer koristi u svojstvu opisivanja takvog vida turizma koji se primarno zasniva na prirodnim i arheološkim resursima, kao što su pećine, fosilni ostaci i arheološka nalazišta (Higham, 2003,2007). Već u ovoj definiciji možemo uvideti preklapanje prirodnog i kulturnog nasleđa u kontekstu turističke ponude. Sebalos-Laskurain opisuje ekoturizam kao putovanja u relativno nenarušena ili nezagađena prirodna područja sa posebnim ciljem proučavanja, divljenja i uživanja u flori, fauni i kulturnim manifestacijama, koje se susreću u ovim područjima. Prema opšte prihvaćenoj definiciji Međunarodnog društva za ekoturizam (The International Ecotourism Society - TISE, 1991), pojam ekoturizam objedinjuje odgovorna putovanja u prirodna područja, kojima se čuva životna sredina i poboljšava blagostanje lokalnog stanovništva. Početkom 90-ih godina XX veka najavljena je dekada ekoturizma kao odgovor na ogromne posledice, koje je prekomerni masovni turizam doneo društvu i prirodi. Emanuel De Kadit (Pearce 1992) navodi ključne faktore kao što su upotreba i obnovljivost resursa, interesne grupe, uticaj države, ekonomska moć, a koji utiču na razvojne politike sa ciljem postizanja alternativnih, održivih oblika turizma. On ispituje međusobne relacije ovih faktora i ukazuje na njihovu važnost prilikom formiranja razvojnih politika i aktivnosti u vezi sa turizmom, posebno sa ciljem umanjivanja potencijalnih opasnosti koje proizlaze iz turizma, a odnose se na zaštitu destinacije od zloupotrebe prirode i gubitka kulture. Elementi, kojima se ekoturizam odlikuje, su upoznavanje prirodnog okruženja (Bo, 1990), a time i njegovo poštovanje (Forsut et al., 1995), kao i generisanje ekonomskih koristi za lokalnu društvenu zajednicu (Zifer, 1989, Isak 2008). Preciznije, McCormick (1994) definiše ekoturizam kao svrsishodna putovanja u prirodna područja, kako bi se razumela njihova kulturna i prirodna istorija, vodeći računa o očuvanju integriteta ekosistema i kreirajući ekonomske prilike u kojima zaštita prirodnih resursa donosi koristi lokalnom stanovništvu (Isak 2008). Usmeren ka osetljivim, netaknutim i obično zaštićenim područjima, ekoturizam pomaže edukaciju turista, obezbeđuje sredstva za konzervaciju, direktno doprinosi ekonomskom razvoju i političkom

jačanju lokalnih zajednica i promoviše poštovanje različitih kultura i ljudskih prava (Honey, 1999). Higham (Higham, 2007), razlikuje dve međusobno suprotstavljene škole mišljenja o ulozi i značaju ekoturizma. Sa jedne strane, ekoturizam se posmatra kao instrument održivog razvoja, naročito u nerazvijenim i zemljama u razvoju. Kao takav, ekoturizam pruža potencijal za ekonomsku tranziciju, otvara mogućnosti zapošljavanja u perifernim oblastima (Hal, Boyd, 2003) i autohtonim zajednicama (Butler, Hinch, 1996), uz istovremenu zaštitu i restauraciju prirodnih resursa. Sa druge strane, postoje autori koji ukazuju na nepodudarnost između teorije i prakse, usled kojih proklamovane koristi od ekoturizma ne mogu biti zaista i ostvarene. Objašnjenje takve situacije se pronalazi u nedovoljnom razumevanju ovog fenomena, isuviše širokom pristupu njegovom definisanju (Fenel, 2001) i, posledično, nedovoljno snažnim osnovama u vidu odgovarajuće politike, planiranja i razvoja ekoturizma (videti: Higham, Carr, 2003). Operacionalizacija opšte definicije ekoturizma zahteva da se uvažavaju specifičnosti nacionalnog, regionalnog i lokalnog konteksta u kome se on primenjuje. Time se obezbeđuje konceptualni okvir za planiranje i razvoj, u cilju održive eksploatacije ekološke, ekonomske i socio-kulturne dimenzije ekoturizma.

Pojam kulturnog turizma izaziva podjednake kontroverze u pogledu definisanja, uloge i konceptualizacije. Kulturni turizam koristi materijalne (poput muzeja, tradicionalne arhitekture i rukotvorina) i nematerijalne (npr. religiozne manifestacije, likovne izložbe i tradicionalne festivale i znanja) kulturne faktore u privlačenju turista (Gang, 2011). WTO (WTO, 2003) definiše kulturni turizam kao sva kretanja ljudi sa jakom kulturnom motivacijom- lepe umetnosti, putovanja do festivalskih i drugih kulturnih događaja, posete spomenicima i znamenitostima, zbog zadovoljavanja ljudskih potreba za raznovrsnošću, usmerenih ka povećanju kulturnog nivoa pojedinca i stvaranju novih znanja i iskustava. Takođe, WTO (WTO, 2003) prepoznaje i turizam zasnovan na nasleđu, koji je definisan kao uranjanje u prirodnu istoriju, ljudske baštine, umetnosti, filozofije i institucije drugog regiona ili zemlje. Prema ovoj definiciji termin «turizam zasnovan na nasleđu» shvaćen je kao specifični vid turizma čija je ponuda zasnovana na lokalnoj i regionalnoj kulturnoj baštini, uključujući i kulturne pejzaže, izgrađeno okruženje, umetnička dela i istorijske artefakte, ali i živu kulturu: tradiciju i rituale, tradicionalne veštine, istorijske ambijente i genealogiju mesta. Ovo je opredeljujuće važna definicija na koju se oslanja dalje istraživanje, jer nasleđe tretira kao osnovnu vrednost i materijal za formiranje novih turističkih proizvoda i ponude, za motivisane

turiste, koji su dobro pripremljeni i svesni svojih očekivanja. Internacionalni naučni komitet kulturnog turizma (International Scientific Committee on Cultural Tourism, 1997) definiše kulturni turizam kao aktivnost koja osposobljava ljude da iskuse različite načine života drugih ljudi, razumeju njihove običaje, tradiciju, fizičko okruženje, intelektualne ideje i mesta od arhitektonskog, istorijskog, arheološkog i drugog kulturnog značaja koja potiču iz prošlosti. Njime se promovišu način života, društveni običaji, religija i kulturno-istorijsko nasleđe društvenih zajednica, a naročito „primitivnih” i „egzotičnih” kultura koje još uvek nisu podlegle globalnom monokulturnom talasu (MacDonald, 2004). Kao takav, kulturni turizam je svojevrsan instrument jačanja identiteta, izgradnje imidža i očuvanja kulturno-istorijskih tekovina, ali i povezivanja i boljeg međusobnog razumevanja ljudi kroz kulturu. Ipak, oponenti kulturnog turizma ističu opasnosti koje on implicira, u smislu narušavanja privatnosti, potencijalne izloženosti lokalnih zajednica nedoličnom ponašanju turista, naročito usled predubedenja koja su zasnovana na istorijskim stereotipima kao i nepravične raspodele koristi od takvog turizma unutar lokalnih zajednica (Hendry, 2005; Giaoutzi, Nijkamp, 2006). Kulturni turizam je pojava koja, po definiciji, omogućava da mesta, koja nisu isključivo turistička i nemaju turistička kretanja tokom čitave godine, mogu da kreiraju turističku ponudu zahvaljujući svojim kulturnim i umetničkim potencijalima (Đukić, 2005). Kada govori o ekonomskim funkcijama kulture, tj onima koje ističu tržišnu orijentaciju kulture, profesorka Đukić navodi pojmove kulturnog turizma, kulturne industrije i kulturne privrede (Đukić, 2010). Kulturni turizam, kao i ekološki, kroz korišćenje nasleđa, ujedno daje mogućnost i ekonomskog stvaranja vrednosti s ciljem održivog razvoja, upravo kao deo kulturnih i kreativnih industrija, odnosno kulturnih izraza. Greg Ričards (Richards, 1999) definiše kulturni turizam kao kretanje osoba prema kulturnim atrakcijama izvan njihovog uobičajenog mesta stanovanja sa namerom sakupljanja novih informacija i iskustava, kako bi zadovoljili svoje kulturne potrebe. Kulturni turizam je žanr turizma specifičnog interesa, koji se temelji na potrazi za/ i učestvovanjem u novim i značajnim kulturnim iskustvima (bilo estetskim, intelektualnim, emotivnim ili psihološkim) (Reisinger, 1994). Rajner definiše kreativni turizam kao oblik turizma koji se razvio iz kulturnog turizma i koji uključuje učenje i posebne veštine za vreme godišnjeg odmora, a pripada kulturi receptivne zemlje odnosno zajednice (Rayner, 2005). Domaći autori uvažavaju navedene teorijske okvire prilikom definisanja kulturnog turizma. Evropska mreža kulturnog turizma (ECTN, 2007) daje definiciju, prema kojoj kulturni turizam

može biti definisan kao turizam zasnovan na lokalnim i regionalnim kulturnim resursima (kulturna tradicija, jezik, istorija, kultura, pejzaži, izgrađeno okruženje, arheološka nalazišta, muzeji, kulturne aktivnosti, institucije kulture, zanati, društvena istorija, način života).

Koordinisani razvoj ovih komplementarnih vidova turizma u vidu hibridnog koncepta tzv. eko-kulturnog turizma uz adekvatne strategije upravljanja, može doneti pozitivne efekte i mogućnosti za lokalne društvene zajednice uz održivi razvoj zaštićenih područja, formiranjem novih eko proizvoda/usluga (kulturnih ruta) zasnovanih na nasleđu.

Valas i Rasel (Wallace, Russell, 2004) ističu da eko-kulturni turizam predstavlja model korišćenja kulturnog i ekoturizma od strane lokalnog stanovništva za izgradnju snažnije, održivije budućnosti u postojećim uslovima. Prema Sirakaji (Sirakaya et al. 1999), eko-kulturni turizam obuhvata putovanja kroz koja se druge kulture sagledavaju u njihovom prirodnom okruženju, sa posebnim akcentom na istoriji i kulturi datih lokaliteta. Svrha eko-kulturnog turizma je upošljavanje lokalnih ekoloških i kulturnih resursa na dinamičan način, koji se razlikuje od urbanog, kao dokolici orijentisanog konvencionalnog turizma (Hennayake, 2006). Održivi turizam pretpostavlja kontinuirani napor u raznim domenima, kako bi faktički bio ostvaren u realnosti, a ne prosto deklarativno korišćen pojam. U tom kontekstu pojedini autori govore o naporima da se odredi jasnije značenje održivog turizma, kako to ne bi bio puki marketinški trik za moralno osvešćene ljude.

4. EKO-KULTURNO TURIZAM KAO VERIFIKATOR I PROMOTER NASLEĐA

Eko-kulturni turizam praktično predstavlja model za oblikovanje novih turističkih proizvoda i ruta, koji kombinuje prirodno i kulturno nasleđe kao autentični „materijal“. Kao takav, eko-kulturni turizam (budući da crpi potencijale nasleđa) obezbeđuje uslove da se amortizuju nedostaci izabranih zaštićenih područja. Ovi nedostaci mogu se posmatrati kroz stubove održivog razvoja: ekonomski, socijalni, ekološki, kulturni, ali takođe i kroz potencijale nasleđa kojim obiluje određeno zaštićeno područje (nekada je dominantno prirodno, nekada kulturno, najbolja je kombinacija). U tom smislu radi postizanja održivog razvoja zaštićenih područja, nasleđe (obe vrste prirodno i kulturno) je od ključnog značaja kako bi se obezbedio dugoročni razvoj eko-kulturnog turizma. Kroz brigu o nasleđu, koje pretpostavlja

potencijal za kreiranje novih proizvoda i usluga (eko-kulturnog turizma) uspostavljanjem i delovanjem eko-kulturnog turističkog tržišta, moguće je obezbediti održivi razvoj zaštićenih područja.

Tabela 1. Primeri pozitivnih uticaja odgovornog turizma na održivi razvoj i konzervaciju nasleđa

Naziv projekta i lokacija	Fokus	Društveni uticaj	Kulturni uticaj	Ekološki uticaj	Ekonomski uticaj
„FeynanEcolodge” Jordan rezervat biosfere	Konzervacija nasleđa, razvoj zajednice održivi turizam	+	+	+	+
„Fegate Island Private” Sejšeli Eko odmaralište	Konzervacija krize partnerstva i održivi turizam	+	Nije u fokusu	+	+
„Hidden Valley inn Reserve”- Privatni rezervat IUCN kategorija 6	Zajednica, kultura, eko stanište Lokalni razvoj	+	+	+	+
„Huang Shan Scenic Area Administrative commitee”- Kina Svetska mreža geoparkova UNESCO lista svetske baštine	Konzervacija nasleđa Održivi turizam	+	+	+	+
„Zeitz Foundation, Kenya” Kenija, NVO, 4C	Konzervacija, odgovorni turizam međunarodni i lokani	+	+	+	+

Izvor: Autorov izbor primera (Kočović, 2016), (Na osnovu: Weifor UNDESA, 2013)

Feynan Ecolodge nalazi se u najvećem rezervatu biosfere u Jordanu - Dana. Ciljevi su fokusirani na doprinos lokalnom društveno-ekonomskom razvoju u potpunoj harmoniji sa okruženjem, i to upotrebom obnovljivih izvora energije i kroz razvoj održivog turizma zasnovanog na prirodnim i kulturnim resursima. Podrška održivom razvoju ostvaruje se kroz aktivnosti podrške za 4 stuba: (samo)održivost ekološki čiste životne sredine; interakcija sa autohtonim stanovništvom (beduini) kroz kožarske i dr. radionice promocija kulturnih vrednosti; maksimizacija obnovljivih izvora energije, otpad smanjen za 60%, ; zapošljavanje lokalne zajednice čini 80% od ukupno zaposlenih, razvoj raznih oblika socijalnog preduzetništva. Ostvareni prihodi idu u fond za konzervaciju rezervata biosfere i otvaranje novih radnih mesta.

Fegate Island Private je nekada bila destinacija plantaža kokosa i cimeta, koje su osiromašene do 1960. godine. Ekonomski fokus na ovu proizvodnju doveo je do uništenja 90% njene vegetacije i razaranja staništa. Sistematskim upravljanjem procesom obnavljanja staništa i ponovnim naseljavanjem biljnih i životinjskih vrsta obnovljeno je oko 70-80% ostrva. Recikliranje ulja za kuvanje, sistem koji prikuplja kišnicu, 100% reciklaža vode, „sive vode” za uređenje i poljoprivredu neki su od koncepata samoodrživog razvoja koji su zaživeli na ovom primeru u praksi. Fokus je stavljen na konzervaciju oblasti, upravljanje resursima, ekonomski i društveni razvoj za lokalno stanovništvo. Sledeće preduzete aktivnosti koje podržavaju stubove održivog razvoja su bez fokusa na kulturu: Obezbeđenje boljih uslova za rad, zdravlje, obezbeđenje kredita, proizvodnja organske hrane; podizanje svesti o zdravoj ishrani i životnoj sredini; očuvanje autohtonih biljnih i životinjskih vrsta, poboljšanje energetske efikasnosti; promovisanje obnovljivih izvora energije; nova radna mesta, pristojne plate.

Hidden Valley inn Reserve je privatni rezervat sa brojnim inovativnim turističkim proizvodima, zasnovanim na prirodnom i kulturnom nasleđu. Izletišta stvara ekonomske mogućnosti za jačanje lokalnih zajednica kroz predstavljanje i promociju nasleđa. Ovo je primer dobro postavljenog održivog turizma. Bez obzira na ograničenja u ranjivom okruženju, naselje je u stanju da postigne ekonomsku održivost pružajući koristi za lokalnu zajednicu. Poslovni model odmarališta uspešno održava harmoniju između konzervacije, zajednice, kulture, prirode, turizma i trgovine. Aktivnosti podržavaju 4 stuba održivog razvoja: zapošljavanje 80% nekvalifikovane radne snage na lokalnom nivou i pružanje obuke, podrška učesću lokalnog stanovništva u mnogim turističkim proizvodima Belize; promocija tradicionalnih kultura: maja, kreolske, meskite kroz gastronomiju i interpretaciju običaja; promocija živog nasleđa kroz običaje; podrška osnovanom klubu divljine, uz edukaciju mladih o značaju zaštite životne sredine; podrška lokalnoj ekonomiji, otkup od malih proizvođača.

Huang Shan Scenic Area Administrative committee ocenjen je kao vrhunsko kinesko turističko mesto sa geološkim formacijama, lepim pejzažima i kulturnim bogatstvom. Stekao je sertifikat ISO14001 upravljanja zaštitom životne sredine u 2008. godini. Dobio je međunarodna priznanja za izuzetno upravljanje i dostignuća u promociji eko-turizma i očuvanje pejzaža kulture. Aktivnosti podržavaju 4 stuba održivog razvoja: promocija i podsticaj eko turizma; implementacija kriterijuma Svetske kulturne i prirodne baštine, UNESCO 1990, očuvanje pejzaža;

upravljanje zaštitom životne sredine, restauracija i konzervacija prirodnih resursa; nova radna mesta.

Zeit Foundation Kenya je NVO udruženje koje je postavilo „4S“ koncept u upravljanju odgovornim turizmom sa fokusom na: konzervaciju nasleđa, razvoj zajednice i ekonomije. Fondacija je osnovana 2008. godine od strane preduzetnika Johna Zeitzta sa misijom stvaranja podrške za ekološki održive i društveno odgovorne projekte na destinacijama širom sveta, kako bi se postigao trajni uticaj na održivi razvoj. Navedeni koncept funkcioniše kroz međunarodni projekat (LRD) i lokalni u Keniji. Aktivnosti projekta podržavaju 4 stuba održivog razvoja. sprovedena kroz međunarodne programe: Program za borbu protiv malarije (LRD) u Indoneziji, Podrška kroz održive poslovne modele; Konzervacija Huaorani stare kulture (LRAM) u Ekvadoru, kroz podršku razvoja turizma u autohtonim zajednicama; Zaštita jaguara u ekološkom kampu (LRD) u Brazilu. Članarine se prikupljaju od turistički fokusiranih organizacija, i partnerstva. U okviru projekta je i Promocija koncepta finansijski održivog očuvanja lokalnih Zemljoposjednika (LRD) u Namibiji.

Odabrani primeri idu u prilog hipotezi da eko-kulturni (odnosno odgovorni ili održivi) turizam doprinosi konzervaciji i očuvanju nasleđa, uz fokus na razvoj lokalne zajednice i lokalni ekonomski razvoj.

Eko-kulturni turizam dovodi u vezu različite pristupe i načine posmatranja i upravljanja nasleđem, te otvara prostor za kvalitetniju artikulaciju dosadašnjeg naučnog pristupa i stručne prakse (arheologije, antropologije, ekologije, heritologije, zaštite životne sredine, ekonomije i sl.), i ukazivanje na značaj nasleđa, kroz praktičnu promociju ideja i znanja.

Participativni oblici upravljanja kroz delovanje strategija povezivanja i eko-kulturnog turizma mogu obezbediti efekte preliivanja, koji dovode do pozitivnih socio-ekonomskih i socio-kulturnih implikacija. Ovi efekti direktno zavise od tržišta eko-kulturnog turizma odnosno prirode ponude (proizvoda i usluga) i tražnje. Budući da je tržište mesto razmene proizvoda i usluga sa zainteresovanim stranama, ponuda eko-kulturnog turizma uključuje direktno sve što je oslonjeno na nasleđe, i indirektno sve druge proizvodno-uslužne delatnosti. Na taj način pozitivni uticaji izlaze iz okvira eko-kulturnog turizma, i pojavljuju se efekti preliivanja na druge grane, delatnosti, resore i sektore. Eko-kulturni turizam pogoduje iniciranju međusektorskih oblika saradnje. Iako su društveno odgovorna pitanja često u do-

U priloženoj tabeli odabrani su praktični primeri inicirani iz privatnog sektora sa ciljevima i fokusom na očuvanje nasleđa, društveno-ekonomski razvoj i promociju društveno-odgovornih vrednosti.

Tabela 2. Doprinos privatnog sektora održivom razvoju

Naziv projekta	Fokus I cilj	Društveni uticaj	Kulturni uticaj	Ekološki uticaj	Ekonomski uticaj
<i>„CrosswatersEcolodge”, Kina šumski rezervat, Najveći svetski komercijalni projekat sa bambusima2010.</i>	Društvo ekonomski razvoj, razvoj novih proizvoda od bambusa, eko turizam	Lokalna zajednica je aktivna u upravljačkim procesima	Projekat je u harmoniji sa prirodom, uz poštovanje tradicionalnih znanja i veština	Eko projekat, prirodna gradnja, poštovanje	Fokus na lokalni angažman i ekonomiju
<i>„AirNewZealand- EnvironmentTrust”, Novi Zeland, Ekološki odgovorno poslovanje, „Deca restauratori”</i>	„Čisto i zeleno”, smanjenje nivoa zagađenja za 15%, biogoriva, Konzervacija	Širenje svesti u vezi sa očuvanjem nasleđa, posebno usmeren na decu, integralni pristup upravljanja zemljištem	Zaštita lokalnih kulturnih pejzaža za Maore i njihovu kulturu	Mnogobrojni projekti konzervacije biosfere (biljnih, životinjskih vrsta, prirode)	Nije u fokusu
<i>„The Bushcamp Company”, Zambija, nacionalni park Lungava, „Raj divljih životinja”, konzervacija</i>	Kompanija osnovana sa ciljem izgradnje safari kampova	Konzervacija kroz koristi za lokalnu zajednicu, borba protiv krivolova, finansira 2 lokalne škole, obezbeđuje transportne usluge za decu, pružanje medicinske pomoć	školarine za najbolje Vodeenje kulturnog sela u Mfuve, promocija ruralnog Zambijskog tradicionalnog znanja, Podrška za pozorište	Zaštita životinjskog sveta i prirodne baštine, Održiva energija, „zeleni” pristupi,	Obavlja Fund-raising za 3 lokalne NVO, Donacija po osobi se ravnomerno distribuira na aktivnosti: konzervacije i projekata zajednice
<i>„„ExprienciasXcaret”- Meksiko, povezani biznisi za ciljem odgovorne turističke</i>	Partnerstvo sa ciljem uživanja u "prirodnom, kulturnom i arheološkom bogatstvu Meksika"	Konzervacija prirodnog i kulturnog nasleđa kroz aktivnosti promocije i očuvanja; Odgovorni turizam Akcije pomoći majanskim zajednicama;	Čitanje starih hijeroglifskih pisama; Promocija nematerijalnog kulturnog nasleđa	Pomoć kornjačama; Akcije škola na otvorenom- širenje svesti o ekološkim pitanjima, pošumljavanje, i sl	Sredstva prikupljena u gl. na lokalnom nivou za potprojekte, i kroz turistički odgovorne aktivnosti

Izvor: Autorov odabir primera (Kočović, 2016), (Na osnovu: WeiforUNDESA, 2013)

Projektni tim Crosswaters Ecolodge projekta je u fazi planiranja obavio opsežna istraživanja i zapažanja kako bi negativni uticaji razvoja eko turizma bili svedeni na minimum. Projekat je bio oslonjen na razvojne kapacitete zasnovane na prirodnom kapitalu - bambusu. Predstavljena je široka upotreba bambusa kao održivog građevinskog materijala koji raste brzo. Ubrzo je formirana najveća bambus fabrika u regionu.

Air New Zealand Environment Trust je primer konzervatorskog dugoročnog projekata, iniciranog od strane privatne avio-kompanije. Projekti se tiču: biodiverziteta, zaštite životne sredine i kulturnog nasleđa Maora. Kroz partnerstva sa drugim organizacijama i preduzećima, prikupljaju se dodatna sredstva za aktivnosti na očuvanju zaštićenih područja.

Expiriencias Xcaret je projekat uspešnog merdžinga dve firme (Kskaret i Ksel-Ha, poznatog svetskog prirodnog akvarijuma), sa ciljem omogućavanja maksimizacije turističkih iskustava, kroz proizvode kojima se dopunjuju, zasnovanih na prirodnom i kulturnom bogatstvu. Expiriencias Xcaret je dobio 2012. godine nagradu od UNWTO za izuzetnost u praksi održivog turizma.

The Bushcamp Company je primer kompanije osnovane sa ciljem primarnog fokusa na posvećenost divljim životinjama i zajednici iz Južne Luangve. To postižu kroz aktivnosti: ekološkog očuvanja, stvaranja održivog prihoda, kroz efikasno partnerstvo sa lokalnom zajednicom i NVO sektorom. Kompanija je nominovana kao jedan od finalista na svetskom nivou programa „Turizam za sutrašnjicu”, koja predstavlja jedan od najprestižnijih svetskih turističkih programa (WTTC).

Iako dati primeri nisu nužno povezani sa zaštićenim područjima, značajni su jer ukazuju na veliku sektorsku povezanost i razne oblike partnerstava, sa ciljevima usmerenim na održivi razvoj. Takođe, ovi primeri su inspirativni u kontekstu kreativnih preduzetničkih pristupa, koji su inicirani od strane privatnog sektora i kapitala. Na ovaj način je uočljivo da kreativni biznis koncepti, koji počivaju na nasleđu i odgovornom turizmu, itekako mogu da stvaraju dodatnu ekonomsku vrednost, zasnovanu na balansiranom i harmoničnom razvoju.

Kreativnost, inovativnost, princip konstantnog učenja i usavršavanja daju prostor za oblikovanje novih unutrašnjih faktora uspeha eko-kulturnog turizma. Isti pristupi omogućavaju adekvatno nastupanje i odgovaranje na spoljne potrebe korisnika/ turista, kreiranjem novih proizvoda (ruta). Ovaj oblik turizma daje okvir za delovanje u kojem je raznolikost nasleđa poželjna kategorija, koja određuje i stvara uslov za nove vrednosti, kroz sinergiju različitih oblasti. Zbog svoje

prirode eko-kulturni turizam dovodi u neophodnu relaciju stručnjake iz različitih oblasti. Stejkholderi zainteresovani za pitanja tretmana i upravljanja nasleđem, koje pretpostavlja uslov za kreiranje eko-kulturno turističkih proizvoda i usluga, zajedno mogu uticati na privlačnost zaštićenih područja. Lokalna zajednica treba da je u fokusu prilikom razvoja eko-kulturnog turizma, kao nosilac lokalnog kulturnog identiteta, sa ciljem njegovog očuvanja. Odgovornost u smislu razvoja jeste na svim akterima koji određuju eko-kulturni turizam. Takođe, odgovornost je i na stručnjacima, koji imaju veće razumevanje u vezi sa procesima i suštinom funkcionisanja i značajem eko-kulturnog turizma (ali i nasleđa, zaštićenih područja i njihovog održivog razvoja). Konstantno promovisanje i edukacija drugih o vrednostima nasleđa, lepoti pripadnosti mestu koje određuje identitet zajednice jeste značajan cilj. Prilikom istraživanja za potrebe doktorata i velikog broja drugih prethodnih istraživanja, primetno je da lokalna zajednica veoma dobro oseća vrednosti nasleđa kroz mitove i dr. nematerijalne izraze, koje vezuje za samo nasleđe. Međutim, upravo oni treba da uoče i shvate mogućnosti nasleđa da pored postojeće vrednosti, kreira nove vrednosti (materijalne), povezivanjem sa njihovim svakodnevnom poslovanjem. Posredstvom delovanja i uticaja alternativnih oblika turizma, posebno značajno za rad eko-kulturnog turizma i drugih pobočnih grana privrede (i npr. KKI, kroz rukotvorine, socijalno preduzetništvo i sl. oblike), koje spajaju kulturu, ekonomiju, ekologiju i društvo, omogućena je materijalizacija vrednosti i korišćenja nasleđa u oba konteksta prirodnom i kulturnom (Chhabra et al. 2003; Garrod & Fyall, 2001; Timothy&Boyd, 2003, Isaac 2008; Herbert 1989, Hall and McArthur, 1993; Zeppel and Hall, 1992).

U tom smislu održivi turistički razvojni potencijali nacionalnih parkova u Srbiji, kao zaštićenih područja prvog reda, uključujući i NP Đerdap koji je izabran za studiju slučaja, kako je već napomenuto ogledaju se prvenstveno u realnom nasleđu, poziciji i mogućnosti većeg povezivanja relevantnih aktera.

Dugoročni fokus na strateški menadžment i pored planiranja, organizovanja, akcenat treba staviti na monitoring, kontrolu i evaluaciju, koji su prilično zapostavljeni. Ovo se odnosi na sve institucije, koje imaju interes za razvoj eko-kulturnog turizma, odnosno razvoj i održavanje nasleđa i neophodnih kapaciteta koji bi njegovo funkcionisanje podržali kroz partnerstva, mreže i participativne oblike upravljanja.

Ono što je više puta napomenuto je značaj etičkog aspekta u konzumiranju i proizvodnji na tržištu eko-kulturnog turizma. Upravo se u ovim aspektima

ogleda mogućnost zadržavanja vrednosti na lokalnom nivou, stvorene od strane eko-kulturnog turizma. Ponuda, zasnovana na autentičnim proizvodima i uslugama, nailazi na veoma zainteresovane eko-kulturne turiste, koji je vrednuju i voljno konzumiraju ove tradicionalne kulturne izraze (rukotvorine, gastronomske usluge, i sl.), radije nego proizvode masovne produkcije. Logika je veoma jednostavna budući da lokalni proizvodi i usluge stvaraju i vezuju vrednost na lokalnom nivou. Sa druge strane masovna proizvodnja omogućava da finalni proizvodi imaju nižu vrednost za kupca (zbog nižih troškova po proizvedenoj jedinici) ili su jednake vrednosti, ali ne obećavaju autentičnost (osim što su gotovo nepisanim pravilom masovno proizvedeni u Kini), kao ni vezivanje vrednosti na lokalnom nivou.

Bez svesti zajednice o značaju i vrednostima nasleđa, nije moguće oživljavati na optimalan način zaštićena područja sa pripadajućim nasleđem, jer njihovu atraktivnost određuje autentičnost, koja se ogleda u većoj participaciji lokalne zajednice. Pretpostavka početnog funkcionisanja eko-kulturnog turizma je lokalnog karaktera, gde upravo povećani broj sektorskih učesnika može da dovede do konstituisanja grane ili industrije. Sledeći nivo razvoja odnosio bi se na dalje umrežavanje i teritorijalno širenje tržišnih učesnika u bliskim granama, što bi sličnom logikom imalo pozitivne implikacije na regionalni nivo. Naravno, pomoć u vezi sa razvojem industrija, grana, delatnosti, može pružiti država kroz politike, strategije i dr. mere, iako to nije neophodan smer.

Prema preporukama Saveta Evrope (CoE, 2009), dostojanstvo i poštovanje lokalne kulture treba da se stavi u fokus prilikom razvoja kulturnog turizma, primenljivo svakako i na eko-kulturni. Ovakav pristup obogaćuje sve aktere eko-kulturnog turizma, ujedno obezbeđujući da stanovništvo razvija osećaj ponosa i samopouzdanja, poštovanje tradicije i običaja i da zainteresovanim turistima sve više „otkriva” nematerijalne kulturne izraze, po pravilu raznolike i autentične. Prema tome domaćin eko-kulturnog turizma jeste neodvojiva karika u lancu vrednosti i učešću u ponudi kroz autentične demonstracije i priče koje mogu biti oblikovane u proizvode/usluge, od kojih će turisti direktno uživati u njihovim vrednostima.

Prema sadržaju Bele knjige za postizanje interkulturnog dijaloga Saveta Evrope, pretpostavljena je percepcija kulturnih raznolikosti, prezentovanjem kulturnih izraza, kroz interkulturni dijalog (CoE, 2008). Upravo kroz organizovanja različitih programa eko-kulturnog turizma, koji na taj način daje svojevrsan kulturno diplomatski doprinos, moguće je postići ove ciljeve. Evropa višedecenijski privlači

68 (e)migrante u potrazi za boljim životom i azilante širom sveta. Razvoj transporta

i turizma doveo je više ljudi nego ikada u direktni kontakt lice-u-lice, stvarajući sve više i više mogućnosti za interkulturalni dijalog (...) Kulturne aktivnosti mogu biti izvor znanja o različitom kulturnom izražavanju i mogu doprineti stvaranju tolerancije, uzajamnog razumevanja i poštovanja (CoE, 2008). Umetnost je po- lje koje pruža prostor za simboličku konfrontaciju, i generalno svi kreativni ljudi, spremni za stvaranje, kreiraju potencijal za dijalog. Institucije kulture i nasleđe, imaju potencijal u komuniciranju, koji odražava istorijske događaje, često različito percipirane od strane pripadnika različitih nacija, religija i sl. Evropa, kao mreža „kulturnih ruta”, uticala je na istoriju kulturnih odnosa. Eko-kulturne rute čine pristupačnim evropsko multikulturalno nasleđe i ilustruju sposobnost zajednice da živi zajedno u miru u različitosti (CoE, 2008). U skladu sa pomenutim, eko-kulturni turizam jeste sredstvo kulturnog pluralizma, i uslov za miran suživot, kulturnu i građansku dobrobit, kao i za socijalnu koheziju i ekonomski razvoj na lokalnom i regionalnom nivou.

5. ZAKLJUČAK

Eko-kulturni turizam predstavlja sredstvo oživljavanja istorijskih mesta i gradova sa pripadajućim nasleđem. Njegovi pozitivni uticaji ogledaju se u paralelnom delovanju na ekonomskom, ekološkom i kulturnom planu, kroz stvaranja novih privrednih i društveno atraktivnih potencijala za kvalitetniji život. Svojim dometom eko-kulturni turizam spaja discipline, jer u kontaktu sa korisnicima i javnošću obezbeđuje konstantno preispitivanje dosadašnje prakse uz proaktivnije, kreativnije i inovativnije traženje novih rešenja u smislu povezivanja (resornog i sektorskog) uz stvaranje novih proizvoda. Na taj način eko-kulturni turizam jeste i pokretač „boljih praksi”, koje iniciraju modelovanje rešenja kako za kulturna, tako i za ekološka pitanja, obezbeđujući lokalnom stanovništvu uslove za izgradnju čvršće održive budućnosti.

Potencijali eko-kulturnog turizma su višedimenzionalni. Pored toga što će se naći u primarnoj ulozi podrške održivom razvoju zaštićenih područja, eko-kulturni turizam je i sredstvo za osnaživanje i razvoj u socio-ekonomskom smislu. U neophodnoj interakciji sa drugim resorima i granama privrede, ovaj alternativni vid turizma otvara potencijale za kreiranje novih radnih mesta, zadržavanje stvorene vrednosti na lokalnom nivou, i generalno bolje uslove za život.

Praktično postojanje eko-kulturnog turizma, KKI (i dr.) će inicirati potrebu za boljim institucionalnim uređenjem. Lokalna zajednica i svi relevantni stejkhol-deri u slučaju održivog turizma kao što je eko-kulturni, imaju šansu za ostvarivanje koristi. Lokalno stanovništvo ima šansu da svakodnevne poslove pretvori u eko-kulturnu autentičnu ponudu (mala i srednja preduzeća, porodična, zadruga, i sl.). Ponudu će činiti kreativni izrazi oslonjeni na tradiciju i znanja. Javne institucije imaju funkciju podrške, administracije, promocije, edukacije. Privatni sektor ima interes da kroz investiranje u nasleđe ostvari dodatnu zaradu, podržavajući lokalni razvoj, a civilni sektor, baveći se društveno-odgovornim pitanjima u vezi sa očuvanjem prirode i kulture. Eko-kulturni turizam, kao i njegov uticaj na održivi razvoj posebno u slučaju zaštićenih područja i pripadajućeg nasleđa ima pozitivne i značajne doprinose. Efekti specifičnih oblika turizma, preduzetništva u kulturi, socijalnog preduzetništva, starih zanata, uključivanje lokalnog stanovništva u eko-kulturno tržište i sl. predstavljaju osnovne pokretače samozapošljavanja, društvenog i ekonomskog razvoja. Ekološki i kulturni pozitivni efekti zagarantovani su prirodom eko-kulturnog turizma.

Zbog svega navedenog, eko-kulturni turizam je značajan jer predstavlja konkretan doprinos održivosti, kroz odgovornost kao okvir.

LITERATURA

- Boo, E. 1990. *Ecotourism: The Potentials and Pitfalls*. WWF, Washington, D.C.
- Butler, R.W., Hinch, T.D. eds. 1996. *Tourism and Indigenous Peoples*. Boston, MA: International Thomson Business Press.
- Chhabra, D., Healy, R. and Sills, E. 2003. "Staged authenticity and heritage tourism." *Annals of Tourism Research* 30: 702-719.
- Crick, M. 1989. *Representation of International Tourism in the Social Sciences: Sun, Sex, Sight, Saving, and Servility*, *Annual Review of Anthropology* 18: 307-344
- Đukić V. 2010.. "State and Culture." *Studies of contemporary cultural policy*. Belgrade: FDU.
- Đukić, V. 2005. *Kulturni turizam*. Beograd: Clio.
- Erisman, H. M. 1983. "Tourism and Cultural Dependency in the West Indies." *Annals of Tourism Research* 10(3): 37-361.
- Gang, C. 2011. "Sustainable Development of Eco-Cultural Tourism in Remote Regions: Lessons Learned from Southwest China." *International Journal of Business Anthropology* 2(1): 123-135.
- Garrod, B. and Fyall, A. 2001. "Heritage tourism: a question of definition." *Annals of Tourism Research* 28: 1049-1052.
- Giaoutzi, M., Nijkamp, P. eds. 2006. *Tourism and regional development: New pathways*. USA: Ashgate.

- Hall, C.M. and McArthur, S. 1993. *Heritage Management in New Zealand and Australia: Visitor Management, Interpretation and Marketing*. Oxford, Oxford University Press
- Hall, C.M., Boyd, S. 2003. *Ecotourism in Peripheral Areas*. Channel View Publications, Clevedon, UK.
- Hampton, M. P. 2005. Heritage, local communities and economic development. *Annals of Tourism Research* issue: 735-759.
- Hendry, J. 2005. *Reclaiming culture: Indigenous people and self-representations*. New York: Palgrave MacMillan.
- Hennayake, N. 2006. *Culture, Politics, and Development in Postcolonial Sri Lanka*. Lexington Books.
- Herbert, D.T.1989. "Leisure trends and heritage market." In *Heritage Sites, Strategies for Marketing and Development*, edited by Herbert, D. T. Prentice, R.C. and Thomas, C. J, pages. Avebury: Aldershot.
- Higham, J.E.S., Carr, A. 2003. "Defining ecotourism in New Zealand: differentiating between the defining parameters within a national/regional context." *Journal of Ecotourism* 2(1): 17-32.
- Higham, J. 2007. *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Routledge.
- Holden, A.2000. *Environment and Tourism*. London: Routledge
- Honey, M. 1999. *Ecotourism and Sustainable Development. Who owns Paradise?* Island Press, Washington D.C.
- Isaac Rami 2008.. "Understanding the Behaviour of Cultural Tourists: Towards a Classification of Dutch Cultural Tourists." book, journal? editors, issue, number: 16-25; 31-37
- Jones, S. 2005. "Community-based Ecotourism - The Significance of Social Capital." *Annals of Tourism Research* 32(2): 303-324.
- King, B. 1994. "Current issues: What is ethnic tourism: An Australian perspective." *Tourism Management: Research, Policies, Planning* book, journal173-176.
- Light, D. and Prentice, R.C. 1994.. "Who consumes the heritage product? Implications for European heritage tourism." In *Building a New Heritage: Tourism, Culture and Identity in the New Europe*, edited by. Ashworth G.J. and Larkham P. J, 90-115., New York: Routledge.
- MacDonald, G. M. 2004. *Unpacking Cultural Tourism*. M.A.Thesis. Simon Fraser University.
- McKercher, B. 2002a. "Towards classification of cultural tourists." *International Journal of Tourism Research* 4:30-35.
- Nuryanti, W. 1996. "Heritage and Post-modern Tourism." *Annals of Tourism Research* 23: 250-260.
- Pettman, J. J. 1997. "Body Politics: International Sex Tourism." *Third World Quarterly Journal of Emerging Areas* 18(1): 93-108.
- Pierce, Douglas. 2007. "Tourism Alternatives: Potentials and Problems in the Development of Tourism." University of Pennsylvania Press. pp: 16
- Poon, A.1989. "Competitive strategies for new tourism." In *Progress in tourism, recreation and hospitality management*, Vol 1, edited by C. Cooper, pages. , London: Belhaven Press.
- Rainer M.2005. *Nature Conservation Approaches in Cultural Landscapes of Europe*, doktorska disertacija. University?

- Reisinger, Y.1994. "Tourist-Host Contact as a Part of Cultural Tourism." *World Leisure and Recreation*, 36 (Summer): pages.
- Richards, G. 1996. *Cultural Tourism in Europe*. Wallingford, UK: CAB International,
- Shaw, G., Williams, M.2006. *Critical Issues in Tourism: a geographicalperspective*, Library of congress cataloguing-in-publication data, UK
- Silberberg, T. 1995. "Cultural tourism and business opportunity for museums and heritage sites." *Tourism Management* 16: 360-65.
- Sirakaya, E., Sasidharan V., and S. Sönmez.1999. "Redefining Ecotourism: The Need for a Supply Side View." *Journal of Travel Research* 38(2): 168-172.
- Smith, V L. 1989. *Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Timothy, D.J. and Boyd, S.W. 2003. *Heritage Tourism*. Harlow: Prentice Hall.
- Wallace, G., Russel, A. 2004. *Eco-cultural tourism as a means for the sustainable development of culturally marginal and environmentally sensitive regions*. New Delhi: Sage.
- Walle, A. 1998. *Cultural Tourism: A Strategic Focus*. Boulder: West View Press
- WTO, Тимоти & Бојд 2003. Марзин-Купиз 2012 . https://www.academia.edu/2624677/Cultural_economic_and_social_sustainability_of_heritage_tourism_issues_and_challenges
- Zeppel, H. and Hall, C. M. 1992. "Arts and heritage tourism." In *Special Interest Tourism*, edited by Weiler, B. and Hall, C. M, pages. Wallingford.

Internet izvori:

- CoE, 2009. [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=RES284\(2009\)&Language=lanGerman&Ver=original&Site=Congress&BackColorInternet=e0cee1&BackColorIntranet=e0cee1&BackColorLogged=FFC679&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=RES284(2009)&Language=lanGerman&Ver=original&Site=Congress&BackColorInternet=e0cee1&BackColorIntranet=e0cee1&BackColorLogged=FFC679&direct=true)
- Council of Europe. 2008. White Paper on Intercultural Dialogue "Living Together As Equals in Dignity". http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/source/white%20paper_final_revised_en.pdf
- McCormick, K. 1994. "Can Ecotourism Save the Rainforests?" *Rainforest Action Network* http://www.ran.org/ran/info_center/ecotourism.html
- OECD,2010, <http://www.oecd.org/cfe/tourism/oecdtourismtrendspolicies2010.htm>
- Richards, G. "Tourism trends: Tourism, culture and cultural routes" (2011, revisited 2014, 2016) https://www.academia.edu/9491857/Tourism_trends_The_convergence_of_culture_and_tourism
- WTO 2000, <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284403745>

ECO-CULTURAL TOURISM AND ITS CONTRIBUTION TO THE SUSTAINABILITY OF HERITAGE

Eco-cultural tourism as a phenomenon in the research for the needs of PhD thesis arose as a logical cross-sectoral, cross-departmental, interdisciplinary initiator and clamp, which can provide sustainable development of protected areas, with optimal management of natural and cultural heritage, with the aim to create additional value. In the assumed specific spatial boundaries of protected areas, there are common goods - heritage, which is an inseparable part of the protected areas (including urban and rural areas). At the same time, these goods are determined by the temporal and spatial dimension by the interaction of man and nature, and cultural and natural landscapes (which are characterized by its particularities). The subject of research of the doctoral dissertation is a comprehensive, interdisciplinary contribution of eco-cultural tourism to sustainable development of protected areas with associated natural and cultural heritage. The main objective of the research is to enforce testing and screening of opportunities for development of this specific type of tourism, and its contribution to sustainable development of the protected areas and associated heritage. It is based on previous researches, studies and also on the basis of a comparative analysis of all the relevant theories that connect alternative forms of tourism in eco-cultural tourism.

Key words: Eco-cultural tourism, protected areas, sustainable development, cultural heritage, natural heritage, heritage value, cultural landscapes, cultural management, participatory governance, new age market of alternative forms of tourism, eco-cultural routes.

*rad prijavljen: 24. I 2019.
rad recenziran: 12. IV 2019.
rad prihvaćen: 24. V 2019.*